

Розділ 2

Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Міжнародне право. Господарське право, господарсько-процесуальне право

Міжнародно-правове регулювання Інтернету

П.П. Войтович
асистент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин, Національний університет «Одеська юридична академія»

Статтю присвячено комплексному аналізу норм міжнародного права, що регулюють отримання та розповсюдження інформації через Інтернет, деяких проблем його міжнародно-правового регулювання, а також функціонуванню глобальної мережі.

Статья посвящена комплексному анализу норм международного права, регулирующих получение и распространение информации через Интернет, некоторых проблем его международно-правового регулирования, а также функционированию глобальной сети.

The article is devoted to the analysis of the rules of international law regulating the receiving and spread of information by the means of the Internet and Global network's functioning, and also the analysis of some problems of international legal regulation of the Internet.

Ключові слова: право на інформацію, інформаційні права, Інтернет, спільне надбання людства.

Постановка проблеми

Інформаційне суспільство стало реальністю сьогодні, оскільки мережа Інтернет швидко розширюється, охоплюючи все більшу кількість учасників міжнародного інформаційного обміну. У ході такого процесу діють загальні закономірності, пов'язані з розвитком науково-технічного прогресу, що обумовлює, зокрема, появу нових проблем правового

регулювання відносин, пов'язаних із ним. Очевидно, що Інтернет нині перетворився на важливий фактор суспільного, політичного й економічного життя. Це пояснює підвищення інтересу спеціалістів різних галузей до інформаційних прав людини, глобальної мережі. Однак питання міжнародно-правового регулювання Інтернету є відкритим для дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проведений аналіз досліджень і публікацій показав, що різні аспекти права на інформацію, інформаційних прав, у тому числі питання доступу та використання Інтернету і навіть мережевого права розглядалися багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими, серед яких: Т.І. Абакумова, І.Л. Бачило, А.Б. Венгеров, Б. Гоголь, А.В. Грищенко, Л.В. Голоскоков, В.О. Горобцов, С.О. Губін, В.А. Дозорцев, Є.В. Єрмічова, І.М. Забара, М.М. Китайчик, В.О. Копилов, Б.А. Кормич, Т.А. Костецька, О.В. Кохановська, А. Крутських, Н.В. Кушакова, С.Ю. Лапін, І.І. Лукашук, А.В. Малай, А.І. Марущак, І.С. Мелюхін, О.В. Нестеренко, А.В. Пазюк, М.Г. Прошина, П.М. Рабінович, С.П. Рабінович, О.І. Романюк, Д.О. Савельєв, О.О. Ситніков, В.С. Хижняк та інші.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Досі не вирішеними залишаються такі питання, як: міжнародно-правове регулювання функціонування Інтернету, переваг і недоліків глобальної мережі, міжнародно-правові принципи спілкування в Інтернеті, проблеми невидимого Інтернету та впорядкування майбутнього Інтернету, а також питання віднесення кіберпростору до спільного надбання людства. Вирішення цих аспектів є вкрай важливим для побудови більш ефективного механізму правового регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері. Тому необхідним є комплексне дослідження існуючих норм міжнародного права, що встановлюють деякі правила функціонування Інтернету та певний порядок реалізації інформаційних прав шляхом використання глобальної мережі.

Формулювання цілей статті

Мета статті – комплексне дослідження норм міжнародного права, що регулюють питання отримання та розповсюдження інформації через Інтернет, функціонування глобальної мережі, а також аналіз проблем міжнародно-правового регулювання переваг і недоліків Інтернету.

Вклад основного матеріалу дослідження

Інформаційно-комунікаційні технології є одним із найбільш важливих факторів, що впливають на формування сучасного суспільства. Їх революційний вплив стосується способу життя людей, їхньої освіти й роботи, а також взаємодії органів державної влади і місцевого самоврядування та громадянського суспільства. Інформаційні технології швидко стають життєво важливим стимулом розвитку світової економіки, надаючи можливість приватним особам, організаціям і спільнотам, що займаються підприємницькою діяльністю, більш ефективно й творчо вирішувати економічні та соціальні проблеми. Для багатьох громадян нині глобальна мережа стала таким же звичним явищем, як друковані засоби масової інформації, телебачення або радіо.

Інтернет (*лат.* inter між та *англ.* Net (work) *мережа*) – глобальна комп'ютерна мережа, що пов'язує між собою як користувачів комп'ютерних мереж, так і користувачів індивідуальних комп'ютерів [1, с. 582].

Як засіб масової комунікації Інтернет досяг такого рівня розвитку і впливу на суспільне життя, який потребує державного втручання через прийняття законів, що регулюють пов'язану з ним діяльність. Так, І.С. Мелюхін зазначає, що інтернаціональна природа Інтернету дає змогу стверджувати, що проблеми законодавчого регулювання діяльності в мережі мають загальний характер і однакові для всіх країн [2, с. 19]. Визначальна риса Інтернету є в тому, що він функціонує одночасно як засіб публікацій і комунікацій, хоча радикально відрізняється від масового сповіщення і традиційних телекомунікаційних послуг. Цим пояснюються специфіка його регулювання [3, с. 105].

Інтернет, як й інші глобальні комп'ютерні мережі, існує не в правовому вакуумі, оскільки все, що з ним пов'язане (автори, постачальники змісту, мережевих послуг, мережеві оператори, провайдери доступу та кінцеві користувачі) є суб'єктами відповідних законів у різних країнах.

Деякі вчені говорять про існування спе-

ціальної галузі – мережевого права [4, с. 13-18; 5, с. 6-12].

Міжнародне право також не залишає поза увагою питання, пов'язані з глобальною мережею Інтернет. Міжнародно-правові проблеми розглядаються з кількох напрямів, зокрема, це питання щодо прав і свобод в Інтернеті, регулювання певних видів діяльності в мережі, а також її функціонування. Особливе значення має дотримання учасниками інформаційного обміну основних і спеціальних принципів міжнародного права.

Найбільш дослідженими в доктрині є питання охорони особистих прав і свобод в Інтернеті, електронної торгівлі, охорони інтелектуальної власності, трудової діяльності в ньому тощо. Міжнародне співтовариство зацікавлене в розвитку міжнародно-правового регулювання цих питань, про що свідчать результати діяльності низки універсальних і регіональних міжнародних організацій у цій сфері. Цікавим прикладом міжнародно-правового регулювання є прийнята Радою Європи 28 травня 2003 р. «Декларація про свободу спілкування в Інтернеті» [6]. Вона закріпила сім принципів:

- 1) інформаційне наповнення Інтернету;
- 2) саморегулювання або спільне регулювання;
- 3) відсутність попереднього державного контролю;
- 4) усунення перешкод для участі людей в інформаційному суспільстві;
- 5) свобода надання послуг через Інтернет;
- 6) обмежена відповідальність провайдерів з контролю за змістом інформації в Інтернеті;
- 7) анонімність.

Варто звернути увагу на принципи відсутності попереднього державного контролю та гласності. Перший означає, що державні органи не повинні за рахунок заходів загального блокування чи фільтрації позбавляти громадськість доступу до інформації та інших комунікацій в Інтернеті, незалежно від державних кордонів. Це є вкрай важливим, оскільки окремі держави свідомо обмежували доступ громадян до

Інтернету та можливість вільного спілкування в мережі. Наприклад, у 2011 р. під час так званої «Арабської революції» в Єгипті було заблоковано всі соціальні мережі, з метою завадити людям домовитися про час і місце проведення демонстрацій, унеможлививши таким чином масові протести. Подібні випадки були, наприклад, у Тунісі, Китаї та інших країнах. Здійснення подібних обмежень виключно в політичних цілях є неприпустимим.

Відсутність принципу гласності означає, що держави повинні поважати бажання користувачів Інтернету не розкривати свою особистість, тобто анонімність. Водночас це не заважає державам вживати заходів і співпрацювати з метою виявлення осіб, винних у вчиненні злочинних дій, згідно з нормами закону.

Крім того, цікавість до Інтернету проявляє й така параорганізація, як «Велика вісімка» [7], що спрямовує розвиток правового регулювання стосовно прав, свобод та окремих видів діяльності в Інтернеті. Зокрема, за результатами останнього саміту (2011 р.) серед головних напрямів розвитку діяльності в глобальній мережі було визначено: захист інтелектуальної власності, персональних даних і недоторканності приватного життя в Інтернеті; боротьба його з використанням для торгівлі дітьми та їх сексуальної експлуатацією; безпека мереж і послуг в Інтернеті.

Як наголошують О.І. Романюк і А.Г. Фрейдліна, глобальна мережа має екстериторіальний характер, тобто доступ до неї з будь-якої країни світу не залежить від виконання урядом правил міжнародних договорів. До того ж, на сьогодні Інтернет фактично став прекрасним щоденно поновлюваним джерелом для порушень у галузі інтелектуальної власності [8, с. 45], а також як для здійснення, так і для порушення інформаційних прав людини.

Важливим чинником є те, що глобальна мережа позбавлена політичної цензури. Функціонування Інтернет-видань дає змогу отримувати інформацію практично в режимі реального часу та досить дешево. Проте інформація про органи державної влади, зокрема в українській мережі

Інтернет, є недостатньою для громадського контролю за її діяльністю. Лише 40% органів державної влади мають власні веб-сайти, причому інформація на них є досить обмеженою, до того ж вона оновлюється нерегулярно.

Хоча переваг Інтернету, безумовно, більше, можливі негативні аспекти не можна недооцінювати. Саме вони потребують регулювання, введення цензури щодо низки матеріалів, які загрожують моральним засадам суспільства. У зв'язку з цим Рада з телекомунікації Європейської Комісії прийняла в 1996 р. резолюцію, спрямовану на попередження розповсюдження в Інтернеті незаконного змісту, особливо дитячої порнографії [9].

Проблема поширення сумнівної інформації відома з часу надання вільного доступу до мережі Інтернет. Ідеться про інформацію щодо расизму, неонацистської ідеології, вільного розповсюдження порнографічних матеріалів, у тому числі дитячої порнографії, підбурювання до міжнародних і міжрелігійних конфліктів тощо. Окремі країни ведуть активну боротьбу з поширенням незаконного інформаційного наповнення.

Для сучасного інформаційного середовища характерними є висока технологічність і глобальність. Однак становлення єдиного інформаційного середовища відбувається вкрай нерівномірно. Найбільших успіхів досягли промислово розвинуті країни. Досить інтенсивно цей процес також проходить у нових індустріальних державах (Малайзія, Китай, Мексика, Аргентина), але більшість країн, що розвиваються, слабо охоплені цим процесом. Інформація, що циркулює в глобальній мережі Інтернет, перевищує всі наявні ресурси звичайних ЗМІ. Тому тенденції їх розвитку, процеси інформатизації на сьогодні необхідно розглядати в єдності [10, с. 341].

Занепокоєння викликає, перш за все, можливість використання колосального потенціалу інформаційних кібернетичних технологій в інтересах забезпечення військово-політичної переваги, силового протистояння, шантажу, тим самим відкриваючи нові напрями гонки озброєнь [11, с. 84].

На жаль, особливою проблемою є такий інструмент зовнішньої політики окремих розвинутих держав, як інформаційні війни. Намагання домінувати у світовому інформаційному просторі, розроблення низкою держав концепцій інформаційних війн, порушення нормального функціонування інформаційних і телекомунікаційних систем, знищення або отримання несанкціонованого доступу до інформресурсів – далеко не повний перелік військового аспекту сучасного інформаційного суспільства. Значення цієї проблеми підкреслювалося в низці резолюцій Генеральної Асамблеї ООН [12, с. 14].

Варто погодитися з І.М. Забарою, що необхідним є також урегулювання проблеми невидимого (непомітного) Інтернету [12, с. 12], тобто тіньових мобільних Інтернет-систем, що встановлюються на території іноземних держав з метою підготовки акцій непокори, організації масових антиурядових заходів, передачі в режимі on-line відео- та фотоматеріалів про мітинги і демонстрації протесту, а також показу негативних дій уряду. У такий спосіб створюються ситуації, що призводять до «протиріч з міжнародно-правовими принципами суверенітету і територіальної цілісності держави, верховенства закону, дотримання прав людини та демократичних стандартів у світі». Це також є втручанням у внутрішні справи держав.

Як зауважує у своїй доповіді І.М. Забара, зазначаючи, що за останнє десятиріччя Інтернет пройшов надзвичайно важливий етап свого розвитку, прихильники вбачають у цьому лише початок його еволюції. Разом з тим, висловлюються думки про наближення нового етапу, під час якого відбудеться вдосконалення існуючих та поява нових технологій Інтернету, і, як наслідок, зазнає змін сама глобальна мережа.

При цьому ставиться під сумнів система розподілу доменних імен вищого рівня, що склалася як елемент ненормативного, стихійного регулювання, а не скоординований спільний результат співтовариства [12, с. 11].

Цілком обґрунтовано висловлюються

думки про те, що окремі аспекти впорядкування майбутнього Інтернету («Інтернет-2», «Ікс-Інтернет» «Нова Всесвітня Мережа» (New World Network) навряд чи можуть бути визначені лише на існуючому рівні та потребуватимуть свого рішення на найвищому рівні, зокрема в ООН.

Однією з дискусійних проблем є створення окремими державами закритого Інтернету або безпечних доменних зон, що порушує принцип свободи інформації та вимоги дотримання прав людини. Кіберпростір розглядається як специфічний вид території, що не має геологічної основи, з усіма відповідними правовими наслідками.

Найбільш аргументовано позицію про те, що Інтернет є новим, особливим видом простору, що має віртуальну сутність і знаходиться поза межами державної юрисдикції, висловив Д. Менте. За його теорією інтернаціональних просторів, найбільш правильним рішенням, що може бути застосоване, є спеціальне правове регулювання цього телекомунікаційного простору (кіберпростору) [13]. Як аналогію автор наводить приклади режимів регулювання Антарктики, космосу – тих просторів, на які не поширюється суверенітет будь-якої держави.

Разом з цим, варто зауважити, що деякі держави намагаються встановити власну компетенцію над певним сегментом кіберпростору або поширити свою юрисдикцію на окремі види діяльності в ньому.

Ще однією проблемою, на якій справедливо наголошують чимало дослідників, є віднесення кіберпростору до спільного надбання людства (за аналогією з космічним, морським, повітряним). Одним із перших на це звернув увагу І.І. Лукашук [14, с. 136-138]. Таке рішення матиме наслідком відповідний розвиток міжнародно-правового регулювання. Це дасть можливість визначити режим кіберпростору і питання управління ним усіма державами без дискримінації; використовувати його з

урахуванням загальних інтересів і лише в мирних цілях; визначити режим, за яким не відбуватиметься занепад кіберпростору як спільного надбання; отримувати вигоду від його використання всіма державами на справедливій основі; визначити режим і користування кіберпростором із урахуванням інтересів майбутніх поколінь [12, с. 13].

Висновки

1. Цілком зрозуміло, що для віднесення кіберпростору до спільного надбання людства потрібен час і певні зміни в підходах держав до цього питання.

2. На сьогодні необхідними є міжнародні домовленості відносно подальшого розповсюдження глобальних комп'ютерних мереж, які мають відповідати трьом вимогам: 1) користувачі повинні бути впевнені, що конфіденційна комерційна інформація, як і системи оплати, є захищеними та безпечними; 2) повинна існувати гарантія достовірності електронних документів і даних, упевненість у тому, що їх можна використовувати як юридичні докази; 3) користувачі повинні бути впевнені, що зможуть здійснювати контроль за змістом інформації, до якої мають доступ їхні діти [3, с. 110].

3. Розповсюдження інформації через Інтернет, безумовно, потребує подальшого виваженого міжнародно-правового регулювання з метою забезпечення реалізації інформаційних прав людини та одночасного припинення будь-яких спроб використовувати глобальну мережу в деструктивних і антигромадських цілях.

4. Темпи розвитку мережі в Україні є близькими до середньоевропейських. На підставі зробленого аналізу проблем забезпечення права на інформацію, свободу думки та слова в Інтернеті досить актуально залишається необхідність підготовки спеціального закону України про Інтернет, який повинен у повному обсязі гарантувати забезпечення інформаційних прав громадян.

Список використаних джерел

1. Российский энциклопедический словарь. – М. : Большая российская энциклопедия, 2001. – Т. 1. – С. 582.

2. Мелюхин И.С. Информационное общество: истоки, проблемы, тенденции развития / И.С. Мелюхин. – М. : МГУ, 1999. – С. 19.
3. Ермичева Е.В. Международно-правовые аспекты деятельности средств массовой информации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://diss.rsl.ru/diss/03/0603/030603032.pdf>
4. Абакумова Т.И. О некоторых теоретических аспектах развития сетевого права / Т.И. Абакумова // Сборник научных трудов; выпуск 3 / отв. ред. А.П. Альбов. – М. : Академия бюджета и казначейства, 2011. – С. 13-18.
5. Голоскоков Л.В. О сетевом праве и процессе реализации его отдельных положений в России / Л.В. Голоскоков // Сборник научных трудов; выпуск 3 / отв. ред. А.П. Альбов. – М. : Академия бюджета и казначейства, 2011. – С. 6-12.
6. Declaration on Freedom of communication on the Internet. – 28.05.2003. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.coe.int/t/information/society/documents/Freedom%20of%20communication%20on%20the%20Internet_en.pdf
7. G8 DECLARATION RENEWED COMMITMENT FOR FREEDOM AND DEMOCRACY (G8 Summit of Deauville - May 26-27, 2011) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.g20-g8.com/g8-g20/g8/english/live/news/renewed-commitment-for-freedom-and-democracy.1314.html>
8. Романюк О.І., Фрейдліна А.Г. Авторське право в Інтернеті: проблеми захисту / О.І. Романюк, А.Г. Фрейдліна // Матеріали 4-й міжнародної науково-практичної конференції. – Прага, 2008. – Т. 8. – С. 44-46.
9. Illegal and harmful content of the Internet. Communication to the European Parliament, the Council, the economic and social committee of the regions, 1996. Green Paper on the protection of minors and human dignity in audiovisual and informational services.
10. Соловьев В.Н. Человечество и информация: начало новой эпохи / В.Н. Соловьев // Труды международной научно-практической конференции «Глобализация экономики, региональная интеграция». – М., 2002. – С. 339-343.
11. Крутских А. Информационный вызов безопасности на рубеже XXI века / А. Крутских // Международная жизнь. – 1999. – № 2. – С. 82-89.
12. Забара І.М. Міжнародне інформаційне право: актуальні проблеми. Наукова доповідь / І.М. Забара. – К., 2011. – 23 с.
13. Menthe D. Jurisdiction In Cyberspace: A Theory of International Spaces. D. Menthe // Mich. Telecomm. Tech. L. Rev [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mttl.org/volfour/menthe.html>
14. Лукашук И.И. Международное право. Особенная часть: учеб. для студентов юрид. фак. и вузов / И.И. Лукашук; изд. 3-е, перераб. и доп. – М., 2007. – С.136-138.